

ჯონი ხეცურიანი

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვის სფეროში

ჯონი ხეცურიანი

*იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი.*

საკონსტიტუციო სასამართლოს ამ უფლებამოსილების ფარგლებში თანამედროვე სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია – ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვა ხორციელდება. ეს ფუნქცია უშუალოდ მომდინარეობს სახელმწიფოს კონსტიტუციური მოვალეობისაგან, რომლის თანახმად, „სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით“ (საქართველოს კონსტიტუციის მე-7 მუხლი).

საქართველოს კონსტიტუციის ამ დებულებაში გადმოცემულია ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან სახელმწიფოს მიმართების, აგრეთვე სამართლებრივი, დემოკრატიული სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი პრინციპები, სახელდობრ:

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები მიჩნეულია წარუვალ, განუსხვისებელ ადამიანურ ღირებულებებად, რომლებიც ადამიანებს ეკუთვნით დაბადებით, ბუნებით და, ამდენად, სახელმწიფოს არ შეუძლია წაართვას ადამიანს ეს უფლებები, უარი თქვას მათ პატივისცემასა და დაცვაზე;

ადამიანის უფლებებითა და თავისუფლებებით აღჭურვილია ყველა ადამიანი, მიუხედავად მათი ამა თუ იმ სახელმწიფოს მოქალაქეობის კუთვნილებისა თუ საერთოდ მოქალაქეობის არქონისა. ამდენად, ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს საყოველთაო, უნივერსალური ბუნება აქვთ;

როგორც უშუალოდ, პირდაპირ მოქმედი სამართალი, ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები არ საჭიროებენ დაკონკრეტებას ნაციონალურ საკანონმდებლო აქტებში. ისინი, ყველა შემთხვევაში, უნდა იქნენ რეალიზებული, უზრუნველყოფილი და დაცული სახელმწიფოს მიერ. სახელმწიფო და ხალხიც კი, რომელიც სუვერენულ უფლებათა მატარებელია და ხელისუფლების წყაროა, იმთავითვე შეზღუდული არიან ადამიანის უფლებებითა და თავისუფლებებით.

ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების ასეთი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, საქართველოს კონსტიტუცია ითვალისწინებს მათი დაცვის აუცილებელ სამართლებრივ გარანტიებს. მათ შორის ყველაზე უფრო ქმედითია ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების სასამართლო დაცვა. საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის პირველი პუნქტით, „ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს“.

სასამართლო დაცვის უფლება თავად არის ადამიანის ერთ-ერთი დამოუკიდებელი უფლება. ამასთანავე, იგი არის ადამიანის ყველა სხვა უფლებისა და თავისუფლების აუცილებელი გარანტია, დაცვის საშუალება. ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების სასამართლო დაცვა, უწინარეს ყოვლისა, ხორციელდება საერთო სასამართლოების მიერ თავისი კომპეტენციის ფარგლებში. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო კი ამ ფუნქციას ახორციელებს იმ ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის შემოწმებით, რომელიც მიღებულია საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით. საქართველოს ძირითადი კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებას ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვის სფეროში შემდეგნაირად განსაზღვრავს: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო „პირის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით“ (89-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტი).

აქედან გამომდინარეობს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების ფარგლებში ნორმატიული აქტი შეიძლება იყოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს ორგანული კავშირი, უშუალო მიმართება ამ ნორმატიულ აქტსა და საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს შორის.

ამ მიმართების, ორგანული კავშირის არსებობა, თავის მხრივ, კარგად ჩანს ნორმატიული აქტის რეგულირების საგანში. საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი ნორმატიული აქტის (ან მისი ნაწილის) რეგულირების საგანი საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით გარანტირებული ადამიანის რომელიმე ძირითადი უფლება და თავისუფლება უნდა იყოს. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ „შეკრებებისა და მანიფესტაციების შესახებ“ საქართველოს კანონი, რომელიც საქართველოს კონსტიტუციის 25-ე მუხლით აღიარებული ადამიანის ერთ-ერთი ძირითადი უფლების – შეკრებებისა და მანიფესტაციების თავისუფლებასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს რეგულირებს, ანდა საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმები, რომლებიც საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლით

აღიარებული სამართლიანი სასამართლოს უფლებასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს აწესრიგებს და ა.შ.

საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების ლეგალურ განმარტებაში ნათლად იკვეთება, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი ნორმატიული აქტი მიღებული უნდა იყოს არა საერთოდ ადამიანის უფლებებთან, არამედ „ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან“ მიმართებით და, იმავდროულად, ეს „ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“ საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით უნდა იყოს აღიარებული.

საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ასეთი განმარტება, ჩვენი აზრით, სავსებით ლოგიკურია, რადგანაც ადამიანის უფლება, რომლის მიმართაც უნდა შემოწმდეს ამა თუ იმ ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობა, თავად კონსტიტუციით უნდა იყოს აღიარებული და გათვალისწინებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შეუძლებელი იქნება სადავო ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობაზე მსჯელობა.

საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების ამ ასპექტზე მსჯელობა შეიძლებოდა ამით ამოწურულიყო, მაგრამ ამასთან დაკავშირებით წამოიჭრება რამდენიმე საკითხი, რომელზე პასუხის გაცემაც აუცილებელია ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლების სწორი გააზრებისათვის. უწინარეს ყოვლისა, გასარკვევია ადამიანის უფლებებიდან რომელი განეკუთვნება „ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების“ კატეგორიას. რადგანაც კანონმდებელი იყენებს ტერმინს „ძირითადი“, ბუნებრივია იმის ვარაუდი, რომ არსებობს „არაძირითადი“ უფლებებიც. ამასთანავე დასადგენია, რა განსხვავებაა „უფლებებსა“ და „თავისუფლებებს“ შორის და, რაც მთავარია, უნდა განიმარტოს საქართველოს კონსტიტუციის 39-ე მუხლი, რომელიც მიაჩნებს, რომ საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში არ არის გადმოცემული ადამიანის უფლებების ამომწურავი ჩამონათვალი, რაც, თავის მხრივ, წარმოშობს პრობლემებს სასამართლო პრაქტიკაში სადავო ნორმატიული აქტის კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის უფლებებთან მიმართების საკითხის გადასაწყვეტად.

რაც შეეხება „უფლებებისა“ და „თავისუფლებების“ ურთიერთმიმართების საკითხს, თავიდანვე შეიძლება ითქვას, რომ მათი იურიდიული ბუნებისა და გარანტიების სისტემის თვალსაზრისით, ისინი, საბოლოო ანგარიშში, იდენტური ცნებებია. ორივე მათგანი განსაზღვრავს საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში ადამიანის სოციალური შესაძლებლობების ფარგლებს, რომლებიც უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მიერ¹. თუმცა ზოგიერთი ავტორი ცდილობს მათ შორის სხვაობის გამოკვეთასა და გარკვეული ნიშნის მიხედვით უფლებებისა და თავისუფლებების დაჯგუფებას. მათი აზრით, ძირითადი უფლებების უმეტესი ნაწილი ე.წ. თავისუფლებების უფლებებია. ისინი ადამიანებისათვის უზრუნველყოფენ საქმიანობისა და მოქმედების თავისუფალ სფეროს, რომელშიც სახელმწიფო ან საერთოდ

¹ Права человека. Отв. ред. Е. А. Лукашева, Изд. "Норма", М., 2002 г., ст. 133.

ვერ ერევა, ან ერევა სპეციალური დასაბუთებით – მხოლოდ კანონის საფუძველზე ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში და შესაბამისი წესით².

ჩვენი აზრით, ეს განმარტება არ არის საკმარისი თავისუფლებებსა და უფლებებს შორის საზღვრის გასაგვლებად, რადგანაც ზემოაღნიშნული განმარტება ასეთივე წარმატებით შეიძლება გამოყენებულ იქნეს უფლებების მიმართაც.

რა თქმა უნდა, ადამიანის უფლებებთან შედარებით, თავისუფლებებს გარკვეული თავისებურებები ახასიათებთ. ტერმინი „თავისუფლება“ მიუთითებს ადამიანის ინდივიდუალური არჩევანის ფართო შესაძლებლობებზე ისე, რომ არ არის გამოკვეთილი ამ არჩევანის საბოლოო შედეგი. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ თავისუფლებების კონსტიტუციისეული დეფინიციები: „ყოველ ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება“ (მე-19 მუხლის პირველი პუნქტი), ანდა „ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლება უზრუნველყოფილია“ (23-ე მუხლის პირველი პუნქტი) და სხვ. ზამოაღნიშნულისაგან განსხვავებით, ტერმინი „უფლება“ განსაზღვრავს ადამიანის კონკრეტულ ქცევას, მაგალითად, „საქართველოს ყოველ მოქალაქეს 18 წლის ასაკიდან აქვს რეფერენდუმში, სახელმწიფო და თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება“ (28-ე მუხლის პირველი პუნქტი), ანდა „ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება (35-ე მუხლის პირველი პუნქტი) და სხვ. ჩვენი აზრით, მსგავსი თავისებურებები არაარსებითია და ისინი ვერ გამოდგებიან უფლებებისა და თავისუფლებების, როგორც ერთმანეთისაგან განსხვავებული ცნებების დასასაბუთებლად. მათ შეიძლება მხოლოდ შემეცნებითი მნიშვნელობა ჰქონდეთ და ვერანაირად ვერ გამოიწვევენ საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების განხორციელების სპეციფიკურობას იმის მიხედვით, სადავო ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის შემოწმება ძირითად უფლებებთან თუ თავისუფლებებთან მიმართებით ხდება.

ახლა რაც შეეხება „ძირითადი უფლებებისა“ და საქართველოს კონსტიტუციის 39-ე მუხლთან დაკავშირებულ საკითხს. როგორც ეს უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, განსახილველი უფლებამოსილების ფარგლებში საკონსტიტუციო სასამართლო იხილავს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით. მაგრამ ისმის კითხვა – რომელია ადამიანის ძირითადი უფლებები და არის თუ არა კონსტიტუციის მეორე თავში ადამიანის ყველა ძირითადი უფლება აღიარებული?

საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში „საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი“ გადმოცემულია ადამიანის სამოქალაქო (პირადი), პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული უფლებები, აგრეთვე სპეციალური უფლებები (გარანტიები), რომლითაც ხორციელდება ამ უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის უზრუნველყოფა.

² კონსტანტინე კუბლაშვილი. ძირითადი უფლებები. იურიდიული სახელმძღვანელო. თბილისი, 2003, გვ.41-42.

კონსტიტუციის მეორე თავის სათაურის გათვალისწინებით, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამ თავში გადმოცემული უფლებები არის სწორედ ადამიანის ძირითადი უფლებები. იურიდიულ ლიტერატურაში აღნიშნავენ კიდევ, რომ „ძირითადი მხოლოდ ის უფლებებია, რომლებიც კონსტიტუციით არის გარანტირებული. ამდენად, საქართველოში არ არსებობს, მაგალითად, შრომის ძირითადი უფლება, რადგან სათანადო ფორმულირება კონსტიტუციაში არ არის (კონსტიტუციის 30-ე მუხლის პირველ პუნქტში მხოლოდ აღნიშნულია, რომ „შრომა თავისუფალია“)³. ამავე დროს, საქართველოს კონსტიტუციის 39-ე მუხლში პირდაპირ და არაორაზროვნად არის მითითებული, რომ „საქართველოს კონსტიტუცია არ უარყოფს ადამიანისა და მოქალაქის სხვა საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს, თავისუფლებებსა და გარანტიებს, რომლებიც აქ არ არის მოხსენიებული, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობენ კონსტიტუციის პრინციპებიდან“.

ამიტომ, ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, თუ რომელიმე ძირითადი უფლება არ არის გათვალისწინებული საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში, მაგრამ იგი საყოველთაოდ არის აღიარებული (მაგალითად, რომელიმე საერთაშორისო სამართლებრივი აქტით), მაშინ ნორმატიული აქტით მისი დარღვევის შემთხვევაში, საკონსტიტუციო სასამართლოს შეუძლია იმსჯელოს სადავო ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობაზე მხოლოდ მაშინ, თუ იგი დაასაბუთებს, რომ ეს უფლება „თავისთავად გამომდინარეობს კონსტიტუციის პრინციპებიდან“ და ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების კატეგორიას განეკუთვნება. სხვა შემთხვევაში საქმე გვექნება შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტის შეუსაბამობასთან საერთაშორისო სამართლებრივი აქტის მოთხოვნებთან, რომლის დადგენაც და, შესაბამისად, სადავო საკითხის გადაწყვეტაც სცილდება საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებას. ეს საკითხი შეუძლიათ საერთო სასამართლოებმა გადაწყვიტონ, ოღონდ სადავო ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის კი არა, კანონიერების თვალსაზრისით.

იმისათვის, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინოს კონსტიტუციით გაუთვალისწინებელი ამა თუ იმ უფლების ადამიანის ძირითადი უფლებებისადმი კუთვნილება, მან უნდა დაასაბუთოს: რომ ეს უფლება არის ადამიანის განუსხვისებელი უფლება და იგი ეკუთვნის ყველა ადამიანს დაბადებით, რომ არ შეიძლება სახელმწიფოს მიერ ადამიანისათვის ამ უფლების წართმევა, არაღიარება და რომ იგი თავისთავად გამომდინარეობს საქართველოს კონსტიტუციაში განმტკიცებული დემოკრატიის, სამართლებრივი სახელმწიფოს, სოციალური სახელმწიფოს, ხელისუფლების დანაწილებისა და სხვა პრინციპებიდან⁴.

ამიტომ საქართველოს კონსტიტუციის 39-ე მუხლი არ უნდა განიმარტოს ისე, თითქოს იგი იძლეოდეს საშუალებას ადამიანის ნებისმიერ უფლებასთან ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის შესამოწმებლად. იგი იძლევა მხოლოდ იმ ხარვეზის შევსების საშუალებას, რაც შესაძლებელია მოხდეს კონსტიტუციაში ადამიანის ძირითადი უფლებების რეგლამენტაციისას.

³ კონსტანტინე კუბლაშვილი. მით. ნაშრომი, გვ. 40.

⁴ იხ. ლევან იზორია, კონსტანტინე კორკელია, კონსტანტინე კუბლაშვილი, გიორგი ხუბუა. საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2005, გვ. 334-336.

საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების შინაარსის სწორად განსაზღვრისათვის და, შესაბამისად, მისი ფარგლების დასადგენად საჭიროა აგრეთვე გაირკვეს, რომელი ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობა შეიძლება შემოწმდეს საკონსტიტუციო სასამართლოს ამ უფლებამოსილების ფარგლებში. რადგანაც კანონმდებელი ამ შემთხვევაში არ მიუთითებს ნორმატიული აქტის რომელიმე სახეობაზე, ამიტომ მასში უნდა ვიგულისხმოთ კანონით გათვალისწინებული წესების შესაბამისად მიღებული და მოქმედი ნებისმიერი, როგორც საკანონმდებლო, ისე კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტი. რა თქმა უნდა, მათგან უნდა გამოვრიცხოთ საქართველოს კონსტიტუცია და საქართველოს კონსტიტუციური კანონი, რადგანაც საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების ფორმულირებისას კანონმდებელი გარკვევით მიუთითებს, რომ საკონსტიტუციო კონტროლის ობიექტი ამ შემთხვევაში შეიძლება იყოს მხოლოდ ის ნორმატიული აქტები, რომლებიც მიღებულია საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავის საკითხებთან მიმართებით და არა თავად კონსტიტუციის მეორე თავში მოცემული ნორმები. იგივე ეხება საქართველოს კონსტიტუციურ კანონსაც, რომლითაც ცვლილება ან დამატება შედის საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში. მართალია, ესეც ნორმატიული აქტია და კონსტიტუციის მეორე თავის საკითხებს ეხება, მაგრამ მისი მიღების შემდეგ იგი კონსტიტუციის შემადგენელ ნაწილად და კონსტიტუციურ ნორმებად გადაიქცევა. საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავის ნორმები კი, რომლებიც ადგენენ ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს, წარმოადგენენ სხვა ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის შემოწმების კრიტერიუმებს, საზომს, ამიტომ ისინი ვერ იქნება საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი.

მაშასადამე, საკონსტიტუციო კონტროლის ობიექტი საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების ფარგლებში შეიძლება იყოს ნებისმიერი ნორმატიული სამართლებრივი აქტი საქართველოს კონსტიტუციისა და კონსტიტუციური კანონის გარდა.

მაგრამ მხოლოდ ეს განსაზღვრება არ არის საკმარისი იმ ნორმატიული აქტების დასადგენად, რომლებიც შეიძლება დაექვემდებარონ საკონსტიტუციო სასამართლო კონტროლს ადამიანის უფლებათა დაცვის საკითხებზე. ნორმატიული აქტი, ამასთანავე, უნდა იყოს დადგენილი წესით მიღებული და მოქმედი. საქართველოს კონსტიტუციით, „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონითა და სხვა საკანონმდებლო აქტებით დადგენილია ნორმატიული აქტების ცალკეული სახეობების მომზადების, მიღების (გამოცემის), გამოქვეყნების, მოქმედების, აღრიცხვისა და სისტემატიზაციის წესები. თუ ნორმატიული აქტი მიღებულია ამ წესების მოთხოვნათა დარღვევით, მაშინ „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, მათ იურიდიული ძალა არა აქვთ (25-ე მუხლის მე-9 პუნქტი). ამასთანავე, კანონით დადგენილი პროცედურების დარღვევით მიღებული ნორმატიული აქტი თავისთავად კი არ კარგავს იურიდიულ ძალას, არამედ მას განიხილავენ და წყვეტენ კანონით გათვალისწინებული კომპეტენტური ორგანოები, მათ შორის საკონსტიტუციო სასამართლო მათი უფლებამოსილების ფარგლებში. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ამ საკითხს ძირითადად წყვეტს ერთ-ერთი დამოუკიდებელი უფლებამოსილების – ფორმალური კონტროლის მეოხებით. თუმცა „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ სა-

ქართველოს ორგანული კანონი⁵ ამ უფლებამოსილების განხორციელებას სავალდებულოდ ხდის საკონსტიტუციო სასამართლოს ზოგიერთი სხვა უფლებამოსილების განხორციელებასთან ერთად, მათ შორის საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავის საკითხებთან (ე.ი. ადამიანის უფლებებთან) მიმართებით მიღებული ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის განხილვისას. ამ კანონის თანახმად, ადამიანის უფლებების თაობაზე მიღებული ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის დადგენისას საკონსტიტუციო სასამართლო არა მხოლოდ ამოწმებს კონსტიტუციასთან მისი შინაარსის შესაბამისობას, არამედ აგრეთვე „არკვევს, დაცულია თუ არა საქართველოს საკანონმდებლო აქტისა და საქართველოს პარლამენტის დადგენილების მიღების/გამოცემის, ხელმოწერის, გამოქვეყნებისა და ამოქმედების კონსტიტუციით დადგენილი წესი“ (26-ე მუხლის მე-2 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტი).

აქ საგულისხმოა ორი გარემოება. ერთი, რომ ამ შემთხვევებში საკონსტიტუციო სასამართლოს ფორმალური კონტროლის ობიექტი შეიძლება იყოს არა ნებისმიერი ნორმატიული აქტი, არამედ მხოლოდ საქართველოს საკანონმდებლო აქტები და საქართველოს პარლამენტის დადგენილებები და მეორე, განსახილველი უფლებამოსილების ფარგლებში ფორმალური კონტროლის განხორციელების დამატებითი მოვალეობა აკისრია სასამართლოს, სასარჩელო მოთხოვნის მიუხედავად. „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 26-ე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ფორმალური კონტროლის განხორციელება სავალდებულოა აგრეთვე მისი ისეთი უფლებამოსილებების განხორციელებისას, როგორცაა აბსტრაქტული კონტროლი, სახელმწიფო ორგანოებს შორის კომპეტენციის თაობაზე დავების გადაწყვეტა, რეფერენდუმის ან არჩევნების კონსტიტუციურობის შესახებ დავების გადაწყვეტა, საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა კონსტიტუციურობის შემოწმება და აგრეთვე ნორმაკონტროლი საერთო სასამართლოების მიმართვის შემთხვევაში. ეს ის იშვიათი შემთხვევებია, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო თავისი ინიციატივით ახორციელებს საკონსტიტუციო კონტროლს.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ განსახილველი უფლებამოსილების ფარგლებში, საკონსტიტუციო სასამართლო, სავალდებულო წესით, ახორციელებს აგრეთვე ფორმალურ კონტროლსაც მხოლოდ საქართველოს საკანონმდებლო აქტებისა და საქართველოს პარლამენტის დადგენილებების მიმართ. რაც შეეხება სხვა ნორმატიულ აქტებს, რადგან მათი მიღების/გამოცემის, ხელმოწერის, გამოქვეყნებისა და ამოქმედების წესები დადგენილია არა საქართველოს კონსტიტუციით, არამედ სხვა საკანონმდებლო აქტებით, მათი შემოწმება შესაძლებელია მხოლოდ კანონიერების თვალსაზრისით და, ამდენად, საერთო სასამართლოების, აგრეთვე სხვა სახელმწიფო ორგანოების უფლებამოსილებას განეკუთვნება.

თუ ნორმატიული აქტი მიღებულია საქართველოს კონსტიტუციით დადგენილი წესების დარღვევით და იგი, იმავდროულად, თავისი შინაარსით არ შეესაბამება საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს, მაშინ საკონსტიტუციო სასამართლო ამ ნორმატიულ აქტს (ან მის ნაწილს) არაკონსტი-

⁵ იხ. საქართველოს კონსტიტუცია. კანონმდებლობა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ, ბათუმი, 2010, გვ. 67.

ტუციურად და, შესაბამისად, იურიდიული ძალის არმქონედ ცნობს ორივე საფუძვლით. ხოლო, თუ ნორმატიული აქტი არ შეესაბამება საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს ან მიღებულია საქართველოს კონსტიტუციით დადგენილი წესების დარღვევით, მაშინ საკონსტიტუციო სასამართლო ამ ნორმატიულ აქტს არაკონსტიტუციურად და, შესაბამისად, იურიდიული ძალის არმქონედ ცნობს ერთ-ერთი ზემოაღნიშნული საფუძვლით.

საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი ნორმატიული აქტი უნდა იყოს მოქმედი. ტერმინი „მოქმედი“ ამ შემთხვევაში დაკავშირებულია ნორმატიული აქტის მოქმედებასთან დროში, რომელსაც დეტალურად არეგულირებს „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონის მეოთხე თავი. კანონის ამ თავში გადმოცემული ნორმები ადგენენ ნორმატიული აქტების ძალაში შესვლისა და იურიდიული ძალის დაკარგვის დროსა და პირობებს. მოქმედად ჩაითვლება ის ნორმატიული აქტი, რომელიც ძალაშია შესული ზემოაღნიშნული კანონით დადგენილი წესით და, ამასთანავე, არ არსებობს მისი ძალადაკარგულად ცნობის კანონით გათვალისწინებული პირობები. საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი შეიძლება იყოს მხოლოდ ასეთი ნორმატიული აქტი. ეს მოთხოვნა, რომელსაც უნდა პასუხობდეს საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი ნორმატიული აქტი, ზოგადია და ვრცელდება საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ყველა სახეობის მიმართ, რომლის ფარგლებშიც ხორციელდება ნორმაკონტროლი. თუმცა საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან დაკავშირებით მიღებული ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის შემოწმებისას საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში განიხილავს აგრეთვე ძალადაკარგულ, ე.ი. არამოქმედ ნორმატიულ აქტებსაც. ეს ერთადერთი გამონაკლისი ზოგადი წესიდან დადგენილია „საკონსტიტუციო სამართალწარმოების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლით (მე-2, მე-3¹ და მე-6 პუნქტები), რომელიც ეხება იმ შემთხვევას, როდესაც სადავო ნორმატიული აქტი გაუქმდა ან ძალადაკარგულად იქნა ცნობილი საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის განხილვის დროს. ნორმის მიხედვით, საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის განხილვის მომენტისათვის სადავო ნორმატიული აქტის გაუქმება ან ძალადაკარგულად ცნობა გამოიწვევს საქმის შეწყვეტას. მაგრამ, თუ სადავო ნორმატიული აქტი ეხება საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს, მაშინ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ საქმის არსებითად განსახილველად მიღების შემდეგ სადავო აქტის გაუქმება ან ძალადაკარგულად ცნობა უპირობოდ არ გამოიწვევს საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის შეწყვეტას. საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია, გააგრძელოს სამართალწარმოება და გადაწყვიტოს გაუქმებული ან ძალადაკარგულად ცნობილი სადავო აქტის საქართველოს კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხი იმ შემთხვევაში, თუ მისი გადაწყვეტა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების უზრუნველსაყოფად (მე-13 მუხლის მე-6 პუნქტი). კანონის ეს საგამონაკლისო დანაწესი ემსახურება საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევის დადგენისა და დარღვეული უფლების სხვა სამართლებრივი საშუალებებით ეფექტიანი აღდგენის მიზანს. 2002 წლის 12 თებერვლამდე საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონმდებლობაში ასეთი ნორმა არ არსებობდა და საქმის განხილვის მომენტისათვის სადავო აქტის გაუქმება ან ძალადაკარგულად ცნობა უპირობოდ, ყოველგვარი

გამონაკლისის გარეშე, იწვევდა საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის შეწყვეტას. ასეთი წესი გარკვეულწილად იყო მაპროვოცირებელი სადავო აქტის მიმღები ორგანოსათვის და ხშირ შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის განხილვისას ხდებოდა სადავო აქტის გაუქმება ან მასში ცვლილების შეტანა, რის გამოც საქმეზე წყდებოდა წარმოება. ეს, გარდა იმისა, რომ ლახავდა სასამართლოს ავტორიტეტს, მოსარჩელებს ფაქტობრივად ართმევდა დარღვეული უფლების სასამართლო დაცვის შესაძლებლობას. ამიტომ, ჩვენი აზრით, კანონმდებელი სწორად მოიქცა, როდესაც გაითვალისწინა სასამართლო პრაქტიკით გამოვლენილი ეს ხარვეზი და საკანონმდებლო ცვლილებით ზემოაღნიშნული გამონაკლისი დაუშვა ზოგადი წესიდან⁶. ამ საკანონმდებლო ნოვაციის შემდეგ საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა ადამიანის უფლებების დაცვის სფეროში მნიშვნელოვნად შეიცვალა.

თვალსაჩინოებისათვის მოვიტანთ საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკიდან საქმეს „საქართველოს მოქალაქე სალომე წერეთელი-სტივენსი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ (N^o2/2/425)⁷.

საქართველოს მოქალაქე სალომე წერეთელი-სტივენსი 2006 წლის 9 სექტემბერს დაქორწინდა აშშ-ის მოქალაქე მეთიუ რაიენ სტივენსზე. ქორწინების რეგისტრაციისათვის მას საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1118-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ქორწინების დამაბრკოლებელი გარემოებების არარსებობის ცნობასთან ერთად მოსთხოვეს აგრეთვე სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს თანხმობა, რომლის წარდგენის საფუძველზე დადგენილი იყო უცხოელზე დაქორწინების მსურველი მოქალაქეებისათვის „სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის მე-5 პუნქტით. ასეთი თანხმობის წარდგენა აუცილებელი იყო, რადგანაც ამავე კანონის მე-20 მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის შესაბამისად, სააგენტოს თანხმობის არარსებობა ან მასზე უარი გამოიწვევდა ქორწინების რეგისტრაციაზე უარს. სალომე წერეთელ-სტივენსმა მიიღო სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს თანხმობა, რაშიც მას გადაახდევინეს სახელმწიფო ბაჟი 120 ლარის ოდენობით. მხოლოდ ამის შემდეგ სამოქალაქო რეესტრის შესაბამის სამსახურში შესაძლებელი გახდა მისი ქორწინების რეგისტრაცია. ქორწინების შემდეგ საქართველოს მოქალაქე სალომე წერეთელ-სტივენსმა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს კონსტიტუციური სარჩელით მიმართა, რომელშიც მოითხოვდა „სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის მე-5 პუნქტის იმ დებულების არაკონსტიტუციურად ცნობას, რომლითაც უცხოელთან დაქორწინებისათვის აუცილებელი იყო სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს თანხმობა. მოსარჩელის აზრით, სადავო ნორმით დაირღვა საქართველოს კონსტიტუციის 33-ე მუხლით გარანტირებული მისი უფლება ქორწინების თავისუფლებაზე.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მეორე კოლეგიამ ეს სარჩელი არსებითად განსახილველად მიიღო 2007 წლის 25 ოქტომბერს. საკონსტიტუციო სასამართლოში ამ საქმის არსებითად განხილვის დროს საქართველოს პარლამენტმა 2008 წლის 21 მარტს

⁶ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 2002 წელი, N^o4, მუხ. 17.

⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. გადაწყვეტილებები, 2008, ბათუმი, 2009წ., გვ. 22-33.

ცვლილებები შეიტანა „სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის შესახებ“ საქართველოს კანონში და სადავო ნორმა გააუქმა. მიუხედავად ამისა, საკონსტიტუციო სასამართლომ არ შეწყვიტა საქმე, გაააგრძელა მისი არსებითად განხილვა და გამოიტანა გადაწყვეტილება, რომლითაც დააკმაყოფილა სალომე წერეთელი-სტივენსის სარჩელი. თავის გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ საგანგებოდ აღნიშნა, რომ „საკონსტიტუციო სამართალწარმოების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მე-6 პუნქტის შესაბამისად, „საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ საქმის არსებითად განსახილველად მიღების შემდეგ სადავო აქტის გაუქმება ან ძალადაკარგულად ცნობა არ იწვევს საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის შეწყვეტას, თუ იგი ეხება საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს“. გამომდინარე აქედან, სადავო ნორმის გაუქმებამ არ გამოიწვია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში №425 კონსტიტუციური სარჩელის არსებითი განხილვის შეწყვეტა“.

რაც შეეხება საქმის არსებით მხარეს, საკონსტიტუციო სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში მიუთითა, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 36-ე მუხლის პირველი პუნქტი უზრუნველყოფს ყველასათვის, მათ შორის უცხო სახელმწიფოს მოქალაქისათვის, ქორწინების თავისუფლებას. დაუშვებელია პირის იძულება, დაქორწინდეს და შექმნას ოჯახი. ასევე, დაუშვებელია დაბრკოლებების შექმნა სახელმწიფოს მხრიდან დაქორწინების მსურველთათვის არაპროპორციული და დემოკრატიული საზოგადოებისათვის მიუღებელი ჩარევის გზით. რადგანაც სადავო ნორმიდან არ ირკვევა, დემოკრატიული საზოგადოებისათვის აუცილებელ რა ლეგიტიმურ მიზანს ემსახურებოდა ქორწინების რეგისტრაციისათვის სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს თანხმობა, ამდენად, საკონსტიტუციო სასამართლო მიიჩნევს, რომ სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს თანხმობის ინსტიტუტი ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციის 36-ე მუხლის პირველი პუნქტის მოთხოვნებს და ხელყოფს მოსარჩელის ქორწინების თავისუფლებას.

განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით საჭიროდ მიგვაჩნია, ხაზი გაესვას გარემოებებს, რომელთაც, ჩვენი აზრით, პრინციპული მნიშვნელობა აქვთ:

პირველი, საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია, განიხილოს გაუქმებული ან ძალადაკარგულად ცნობილი ნორმატიული აქტი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ნორმატიული აქტი ეხება ადამიანის უფლებებსა და მისი გაუქმება ან ძალადაკარგულად ცნობა მოხდა საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის არსებითად განსახილველად მიღების, ე.ი. საოქმო ჩანაწერის გამოცხადების შემდეგ. საკონსტიტუციო სამართალწარმოების სხვა სტადიაზე, მაგალითად, განმწესრიგებელი სხდომის ფორმატში, საკონსტიტუციო სასამართლოს ასეთი უფლებამოსილება არ გააჩნია და იგი ვალდებულია, შეწყვიტოს საქმე.

მეორე, ზემოაღნიშნული წესი მოქმედებს არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო პირის სარჩელის საფუძველზე განიხილავს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით (ე.ი. საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების ფარგლებში), არამედ საკონსტიტუციო სასამართლოს ყველა სხვა უფლებამოსილების განხორციელებისას, რომელიც ნორმაკონტროლთანაა დაკავშირებული და,

ამასთანავე, სადავო ნორმატიული აქტი ეხება საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს. ასეთი დასკვნის საფუძველს იძლევა „საკონსტიტუციო სამართალწარმოების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მე-2, მე-3¹ და მე-6 პუნქტების შინაარსის ანალიზი, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ მათში გადმოცემული საგამონაკლისო დანაწესი არ არის დაკავშირებული საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ერთ რომელიმე კონკრეტულ სახეობასთან. როგორც ვხედავთ, ადამიანის უფლებათა დაცვა საკონსტიტუციო სასამართლოში სხვა უფლებამოსილების ფარგლებშიც არის შესაძლებელი. კანონმდებლობის ეს დანაწესი ნათლად მიუთითებს კონსტიტუციურ მართლმსაჯულებაში ადამიანის უფლებების დაცვის პრიორიტეტულ მიმართულებაზე.

ადამიანის უფლებათა დაცვის საკითხებზე საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების შინაარსის გადმოცემისას საქართველოს კონსტიტუციაში (89-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტი) აღნიშნულია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო ამ უფლებამოსილებას ახორციელებს „პირის“ სარჩელის საფუძველზე. მამასადაძემ, ჩვენ მიერ ზემოთ აღნიშნული ნორმატიული აქტები ან მისი ცალკეული ნორმები შეიძლება იყოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი ამ უფლებამოსილების ფარგლებში, თუ სათანადო სუბიექტები მიმართავენ სარჩელით მას. თუ ვინ შეიძლება იყოს მოსარჩელე ამ შემთხვევაში, ამაზე პასუხს იძლევა „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 39-ე მუხლის პირველი პუნქტი. კანონის ეს ნორმა განსაზღვრავს მოსარჩელეთა ორ წრეს, კერძოდ:

ა) საქართველოს მოქალაქეები, საქართველოში მცხოვრები სხვა ფიზიკური პირები და საქართველოს იურიდიული პირები, თუ მათ მიაჩნიათ, რომ ნორმატიული აქტით დარღვეულია ან შესაძლებელია უშუალოდ დაირღვეს საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული მათი უფლებანი და თავისუფლებანი;

ბ) საქართველოს სახალხო დამცველი, თუ მას მიაჩნია, რომ ნორმატიული აქტით დარღვეულია საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული ადამიანის უფლებანი და თავისუფლებანი.

როგორც კანონის ამ ნორმის შინაარსიდან ჩანს, საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვის სუბიექტთა პირველ წრეს მიეკუთვნებიან საქართველოში მცხოვრები ფიზიკური პირები და საქართველოში არსებული იურიდიული პირები. მათ შეუძლიათ ეჭვქვეშ დააყენონ ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობა და მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს ორ შემთხვევაში, კერძოდ:

1) თუ სადავო ნორმატიული აქტის მოქმედებით უკვე შელახულია მოსარჩელის კონკრეტული უფლება და მან უშუალოდ განიცადა ზიანი. ასეთ შემთხვევაში, როგორც მართებულად მიუთითებს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ერთ-ერთ საქმეზე, „მოსარჩელე ვალდებულია, სასამართლოს წარუდგინოს მტკიცებულებები, რომლებითაც უფლებებში შეჭრის ფაქტი დადასტურდება“⁸. „უფლებებში შეჭრის ფაქტი“ გულისხმობს, რომ მოსარ-

⁸ „საქართველოს მოქალაქეები – ალექსანდრე ბარამიძე, ირაკლი ყანდაშვილი და კომანდიტური საზოგადოება „ანდრონიკაშვილი, საქსენ-ალტენბურგი, ბარამიძე და პარტნიორები“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი კოლეგიის განჩინება №11/413, თბილისი, 2007 წლის 1 მარტი.

ჩელე არის იმ ურთიერთობების სუბიექტი, რომელსაც აწესრიგებს სადავო ნორმატიული აქტი, ამ აქტის მოქმედება უშუალოდ მას შეეხო, მასზე გავრცელდა და შედეგად მოჰყვა მისი უფლების შელახვა. ამის გამო მოსარჩელე, ნორმატიული აქტის მოქმედების შედეგად, დაზარალებული პირია. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია ასეთ პირს „მსხვერპლად“ მიიჩნევს. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსადმი მიმართვის სუბიექტთა წრის განსაზღვრისას ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის 34-ე მუხლში ამასთან დაკავშირებით ნათქვამია: „სასამართლოს შეუძლია მიიღოს განაცხადები ნებისმიერი ფიზიკური პირისაგან, არასამთავრობო ორგანიზაციისაგან ან ცალკეულ პირთა ჯგუფისაგან, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ისინი არიან ერთ-ერთი მაღალი ხელშემკვრელი მხარის მიერ კონვენციით ან მისი ოქმებით გათვალისწინებული უფლებების დარღვევის მსხვერპლნი“⁹.

მსხვერპლის მაგალითია მოსარჩელე ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი საქმიდან „საქართველოს მოქალაქე სალომე წერეთელი-სტივენსი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“. სალომე წერეთელი-სტივენსმა უშუალოდ განიცადა სადავო ნორმების მოქმედება, რადგანაც მან იქორწინა სწორედ ამ ნორმების მოთხოვნათა შესაბამისად, რომლებმაც დემოკრატიული საზოგადოებისათვის მიუღებელი, სახელმწიფოს მხრიდან არაპროპორციული ჩარევის გზით შელახა კონსტიტუციით გარანტირებული მისი ქორწინების თავისუფლება.

2) ადამიანის უფლებათა დაცვის მიზნით, პირს შეუძლია მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც უკვე დარღვეულია მისი უფლებები და, ამდენად, ისინი „უფლებების დარღვევის მსხვერპლს“ წარმოადგენენ, არამედ იმ შემთხვევაშიც, როდესაც შესაძლებელია, უშუალოდ დაირღვეს საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული მისი უფლებები და თავისუფლებები. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც სადავო ნორმატიული აქტი (ან ნორმა) პირს ჯერ არ შეხება, ანუ ჯერჯერობით მას არ განუცდია სადავო ნორმით გათვალისწინებული წესების ზემოქმედება, მაგრამ არსებობს მომეტებული რისკი იმისა, რომ პირი უსათუოდ გახდება უფლებათა დარღვევის უშუალო ობიექტი. იურიდიულ ლიტერატურაში ასეთ პირებს „პოტენციურ მსხვერპლსაც“ უწოდებენ¹⁰.

„პოტენციური მსხვერპლი“ უნდა განვასხვავოთ იმ პირებისაგან, რომლებიც ცდილობენ ე.წ. *actio popularis* განხორციელებას, ე.ი. სადავოდ ხდიან ნორმატიულ აქტს (ან მის ნაწილს) მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი *in abstracto* არღვევს კონსტიტუციით გარანტირებულ ადამიანის უფლებებს. *actio popularis* ჩვენი კანონმდებლობით, ისევე როგორც ევროპული კონვენციით, დაუშვებელია. საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვის სუბიექტი – ამ შემთხვევაში პირი, უნდა იყოს უფლებების დარღვევის მსხვერპლი ან პოტენციური მსხვერპლი. თუ ვინ შეიძლება ჩაითვალოს პოტენციურ მსხვერპლად, ამის თაობაზე ორიენტირებს იძლევა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა.

⁹ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია. რომი, 1950 წლის 4 ნოემბერი. კრებული: ადამიანის უფლებათა სფეროში ძირითადი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების კრებული. „სახალხო დემოკრატიის ინსტიტუტი“, თბილისი, 2008წ., მეორე ნაწილი, გვ. 7–30.

¹⁰ იხ. მიხელე დე სალვია. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. – СПб.: Издательство „Юридический центр Пресс“, 2004, с. 806.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს აზრით, „მხოლოდ განსაკუთრებულ გარემოებებში მომავალი დარღვევის რისკმა შესაძლებელია ინდივიდუალურ განმცხადებელს მიანიჭოს „სხვერპლის“ ხარისხი იმ პირობით, თუკი იგი წარმოადგენს გონივრულ და დამაჯერებელ მოსაზრებებს პირადად მის მიმართ დარღვევის შესაძლო რეალიზაციის შესახებ“¹¹. ამასთან დაკავშირებით, პრეცედენტულ სამართალში საგანგებოდ არის აღნიშნული, რომ „კანონი შესაძლებელია თავისთავად არღვევდეს ცალკეულ პირთა უფლებებს, თუკი ისინი განიცდიან მის მოქმედებას მაშინაც კი, როდესაც არ არსებობს მისი შეფარდების კონკრეტული ზომები“¹². პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, ეს ის შემთხვევებია, როდესაც კანონმდებელი ადგენს, მაგალითად, საიდუმლო, ფარულ ზომებს (სატელეფონო მოსმენები, საიდუმლო დოსიეების შექმნა). ამ შემთხვევებში არ არის აუცილებელი, პირმა დაამტკიცოს, რომ ეს ზომები ნამდვილად იყო გამოყენებული მის მიმართ. პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, იგი მაინც ჩაითვლება უფლებათა დარღვევის მსხვერპლად² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ზემოაღნიშნული პრეცედენტები სრულად არის გაზიარებული საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაში. ამის ერთ-ერთი ნათელი მაგალითია საქმე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ (№1/3/407)¹³.

ამ საქმეზე მოსარჩელები მოითხოვდნენ „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის იმ დებულების არაკონსტიტუციურად ცნობას, რომელიც საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლის (პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება) მოთხოვნებისაგან განსხვავებით, ითვალისწინებდა სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებებით წარმოებული შეტყობინების საიდუმლოების შეზღუდვის დამატებით საფუძვლებს.

კანონით გათვალისწინებული ამ ზომების (სატელეფონო მოსმენა და სხვ.) ფარული და საიდუმლო ხასიათიდან გამომდინარე, საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველმა კოლეგიამ ეს კონსტიტუციური სარჩელი ისე მიიღო არსებითად განსახილველად და დააკმაყოფილა სასარჩელო მოთხოვნა, რომ მოსარჩელებისაგან არ მოუთხოვია მათი სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებებით წარმოებული შეტყობინებების ხელშეუხებლობის უფლებაში სახელმწიფოს ჩარევის კონკრეტული ფაქტების წარმოდგენა. საკონსტიტუციო სასამართლომ მოსარჩელები, ჩვენი აზრით, სავსებით სწორად მიიჩნია საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვის სათანადო სუბიექტებად, უფრო ზუსტად კი – უფლებათა დარღვევის პოტენციურ მსხვერპლად, თუმცა სასამართლოს ამაზე საგანგებოდ ყურადღება არ გაუმახვილებია. სამაგიეროდ, სხვა საქმეზე მიღებულ განჩინებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ სამაგალითოდ მოიყვანა ზემოაღნიშნული საქმე და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ სარჩელი არსებითად განსახილველად მიღებულ იქნა, რადგან სადავო ნორმის შინაარსიდან გამომდინარე, მოსარ-

¹¹ იხ. Микеле де Сальвиа, მით.ნაშრომი, გვ. 804.

¹² იქვე, გვ. 809.

¹³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები, 2006-2007, ბათუმი, 2009 წ., გვ. 258-288.

ჩელისათვის შეუძლებელი იყო არა მხოლოდ უფლების შესაძლო დარღვევის, არამედ უკვე დარღვეული უფლების ფაქტზეც კონკრეტული და უტყუარი მტკიცებულებების წარმოდგენა. იმავდროულად, მაღალი იყო ალბათობა, რომ მოსარჩელე სადავო ნორმით გათვალისწინებული ურთიერთობების მონაწილე გამხდარიყო¹⁴.

ამ საქმეზე მიღებული განჩინება იმითაც არის საგულისხმო, რომ მასში კონკრეტულ საქმესთან დაკავშირებით, რომელიც თავისთავად საინტერესოა ჩვენ მიერ განსახილველ საკითხთან მიმართებით, საკონსტიტუციო სასამართლო შეეცადა, ჩამოეყალიბებინა „პოტენციური მსხვერპლის“ განსაზღვრების სტანდარტები.

საქმის შინაარსი შემდეგში მდგომარეობდა: კონსტიტუციური სარჩელის ავტორები მოითხოვნენ საკონსტიტუციო სასამართლოსაგან, არაკონსტიტუციურად ეცნო „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის“ და „სახელმწიფო ბაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის ის ნორმები, რომელთა საფუძველზეც, სასამართლოსადმი მიმართვისათვის სახელმწიფო ბაჟის ოდენობა გაიზარდა, რაც, მათი აზრით, ლახავდა საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლით გარანტირებულ სასამართლოსადმი მიმართვის უფლებას. მოსარჩელეთა აზრით, თავისთავად, ბაჟის არსებობა არ წარმოადგენს უფლების შეზღუდვას, თუმცა ბაჟის სიდიდემ, მათ შორის ბაჟის მაქსიმალურმა ოდენობამ, შესაძლოა შეზღუდოს სასამართლოსადმი მიმართვის შესაძლებლობა. საკონსტიტუციო სასამართლომ ამასთან დაკავშირებით განმარტა „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 39-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის ის დებულება, რომელიც პირებს აძლევს უფლებას, მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს, თუ მათ მიაჩნიათ, რომ სადავო ნორმით „შესაძლებელია უშუალოდ დაირღვეს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული მათი უფლებანი და თავისუფლებანი“ (ე.წ. „პოტენციური მსხვერპლი“). ასეთ შემთხვევებში საკონსტიტუციო სასამართლოს აზრით:

ა) სასამართლომ უნდა შეისწავლოს ის მტკიცებულებები, რომლებითაც დასტურდება, რომ მოსარჩელე სადავო ნორმით გათვალისწინებული ურთიერთობების მონაწილე განჭვრეტად მომავალში აუცილებლად გახდება. ეს კი შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, როცა არსებობს პირდაპირი კავშირი სადავო ნორმატიულ აქტსა და მოსარჩელის უფლებებს შორის;

ბ) ცალკეულ შემთხვევაში, მოსარჩელისა და სადავო ნორმის კავშირ-ურთიერთობა და უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობა სასამართლომ შეიძლება მაშინაც შეაფასოს, თუ კონკრეტული მტკიცებულებების წარმოდგენა ობიექტურად შეუძლებელია, უფლებების დარღვევის შესაძლებლობა სადავო ნორმის შინაარსიდან აშკარად გამომდინარეობს და ეჭვგარეშეა, რომ მოსარჩელე უფლების დარღვევის საფრთხის პირისპირ შეიძლება აღმოჩნდეს“.

ამ საქმეზე გამოტანილ განჩინებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ მიუთითა, რომ „არც სასარჩელო განცხადებაში და არც განმწესრიგებელ სხდომაზე მოსარჩელებს არ დაუსაბუთებიათ, რომ სადავო აქტის მოქმედების შედეგად ისინი უფლების დარღვევის შესაძლე-

¹⁴ „საქართველოს მოქალაქეები – ალექსანდრე ბარამიძე, ირაკლი ყანდაშვილი და კომანდიტური საზოგადოება „ანდრონიკაშვილი, საქსენ-ალტენბურგი, ბარამიძე და პარტნიორები“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი კოლეგიის განჩინება №11/413, თბილისი, 2007 წლის 1 მარტი.

ბლობის პირისპირ აღმოჩნდებოდნენ. მოსარჩელები ზოგადად სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების, მათ შორის, საკუთრივ მათი უფლებების დარღვევის მხოლოდ აბსტრაქტულ შესაძლებლობაზე საუბრობენ... თავად მოსარჩელები ახლო მომავალში სასამართლოსათვის მიმართვას არ გეგმავდნენ... მათ კონსტიტუციური სარჩელი შემოტანილი აქვთ, როგორც ადვოკატებს“. ამ გარემოებებზე დაყრდნობით და საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებული ზემოაღნიშნული კრიტერიუმების გათვალისწინებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ მოსარჩელები არ მიიჩნია უფლებათა დარღვევის „პოტენციურ მსხვერპლად“ და მათი კონსტიტუციური სარჩელი არ მიიღო არსებითად განსახილველად¹⁵.

აღსანიშნავია, რომ უფლებათა დარღვევის „პოტენციური მსხვერპლის“ ინსტიტუტი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონმდებლობაში 2002 წლის 12 თებერვალს განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად გაჩნდა¹⁶. ეს უდავოდ წინგადადგმული ნაბიჯი იყო ადამიანის უფლებების სასამართლო წესით დაცვის შემდგომი სრულყოფის საქმეში. ამ და აგრეთვე სხვა საკანონმდებლო ნოვაციამ კიდევ უფრო დააახლოვა საქართველოს კანონმდებლობა ევროპულ სამართალთან და განაპირობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის ფართოდ გამოყენება ნაციონალურ კონსტიტუციურ მართლმსაჯულებაში¹⁷.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველი უფლებამოსილების განხორციელება შესაძლებელია აგრეთვე საქართველოს სახალხო დამცველის სარჩელის საფუძველზე. საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული თანამდებობის პირია, რომელიც საქართველოს ტერიტორიაზე ზედამხედველობას უწევს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვას. იგი უფლებამოსილია, გამოავლინოს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დარღვევის ფაქტები და შეატყობინოს ამის შესახებ შესაბამის ორგანოებსა თუ პირებს (საქართველოს კონსტიტუციის 43-ე მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტები). სახალხო დამცველის ასეთი სტატუსიდან გამომდინარე, აგრეთვე საქართველოს კონსტიტუციის 89-ე მუხლის პირველი პუნქტის დებულების გათვალისწინებით, სავსებით გასაგებია, რომ „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი (39-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტი) და „სახალხო დამცველის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი (21-ე მუხლის „ი“ ქვეპუნქტი) მას ანიჭებენ უფლებამოსილებას, კონსტიტუციური სარჩელით მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს, თუ მიაჩნია, რომ ნორმატიული აქტით (ან მისი ცალკეული ნორმებით) დარღვეულია საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული ადამიანის უფლებანი და თავისუფლებანი.

¹⁵ იხ. აგრეთვე „საქართველოს მოქალაქეები ვახტანგ მენაბდე და ირაკლი ბუთბაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი კოლეგიის განჩინება №1/5/424, ბათუმი, 2007 წლის 9 ოქტომბერი.

¹⁶ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 2002 წელი, №4, მუხ. 14.

¹⁷ ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ლაშა ჭელიძე. საქართველოს საკონსტიტუციო და საერთო სასამართლოების მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და სტრასბურგის სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის გამოყენების სასამართლო პრაქტიკა. ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული და ეროვნული სისტემები. სტატიათა კრებული (რედაქტორი კ. კორკელია), თბილისი, 2007, გვ. 140-223.

აღნიშნული საკანონმდებლო დებულების აზრიდან გამომდინარე, გასათვალისწინებელია რამდენიმე გარემოება. კერძოდ, სახალხო დამცველმა საკონსტიტუციო სასამართლოში შეიძლება სადავოდ გახადოს მხოლოდ ის ნორმატიული აქტი, რომელიც არეგულირებს საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს. ამასთანავე, სახალხო დამცველმა უნდა მიუთითოს, თუ რაში გამოიხატება სადავო ნორმატიული აქტის წინააღმდეგობა საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით, თუმცა ამისათვის მას არ მოეთხოვება გასაჩივრებული ნორმატიული აქტით ადამიანის უფლებათა დარღვევის კონკრეტული ფაქტების მოხმობა. სახალხო დამცველს შეუძლია, საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართოს ნორმატიული აქტის (ან მისი ნაწილის) კონსტიტუციურობის შემოწმების მოთხოვნით თუნდაც იმ საფუძველით, რომ იგი, მისი აზრით, in abstracto არღვევს კონსტიტუციით გარანტირებულ ადამიანის უფლებებს. მაგალითად, საქართველოს სახალხო დამცველმა 2002 წლის 20 ივნისს კონსტიტუციური სარჩელით მიმართა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს და მოითხოვა საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 162-ე მუხლის მე-7 ნაწილისა და 406-ე მუხლის მე-4 ნაწილის არაკონსტიტუციურად ცნობა საქართველოს კონსტიტუციის მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტის იმ დებულებასთან მიმართებით, რომლის თანახმადაც ბრალდებულის წინასწარი პატიმრობის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 9 თვეს. საქართველოს კონსტიტუციისაგან განსხვავებით, სადავო ნორმებით დაშვებული იყო ბრალდებულის ცხრათვიან ვადაზე მეტი ხნით წინასწარი პატიმრობის შესაძლებლობა, რადგანაც ამ ნორმების მიხედვით, პატიმრობის როგორც აღკვეთის ღონისძიების ვადის გამოთვლისას ბრალდებულისა და მისი დამცველის მიერ სისხლის სამართლის საქმის მასალების გაცნობის დრო მხედველობაში არ მიიღებოდა. საკონსტიტუციო სასამართლომ, თავისი გადაწყვეტილებით, დააკმაყოფილა სახალხო დამცველის კონსტიტუციური სარჩელი და არაკონსტიტუციურად ცნო სისხლის სამართლის კოდექსის სადავო ნორმები¹⁸. ამ საქმეზე სახალხო დამცველი სასარჩელო მოთხოვნის დასასაბუთებლად მხოლოდ აბსტრაქტული მსჯელობით შემოიფარგლა და მას სადავო ნორმებით ადამიანის კონსტიტუციური უფლების დარღვევის არც ერთი კონკრეტული ფაქტი არ აღუნიშნავს.

¹⁸ „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ №1/5/193, 2003 წლის 16 დეკემბერი. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები. 2003, თბილისი, გვ. 166-170.